

Formidling af læseoplevelser?

En undersøgelse af læseoplevelsens karakter og mulige formidlingspotentiale

Af Gitte Balling og Rasmus Grøn

Abstract

I artikel undersøges hvad der definerer en læseoplevelse og hvordan den lader sig kommunikere sprogligt. Dette gøres dels teoretisk ud fra et erfaringsfilosofisk og receptionsteoretisk perspektiv, dels empirisk gennem et interviewstudie af skønlitterære læsere. Læseoplevelsen defineres herudfra som en kompleks kognitiv, emotionel og fysisk begivenhed, der tidsligt både implicerer selve den momentane oplevelse og det erfaringens 'eftertryk', som læsningen sætter i læserens bevidsthed. Empirien viser dog, at læseoplevelsen er svær at verbalisere, hvilket både kan tilskrives læseoplevelsens delvist ikke-sproglige karakter og sprogets polyfunktionalitet. Det skaber en udfordring for formidlingen, som diskuteres i relation til book-talks og læsekredse. Afsluttende konkluderes det, at italesættelsen af den personlige læseoplevelse bedst opnås i en dialogisk form som fx i læsekredse, hvor oversættelsen fra psykologisk oplevelse til sproglig ytring kan finde sted i dialogisk meningsforhandling.

Gitte Balling, adjunkt, ph.d., Det Informationsvidenskabelige Akademi (gb@iva.dk)
Rasmus Grøn, adjunkt, ph.d., Aalborg Universitet.
(gron@hum.aau.dk)

Indledning

Oplevelsesbegrebet har de senere år vundet stort indpas i folkebibliotekernes litteraturformidling, hvilket blandt andet kommer til udtryk med udviklingen af populære formidlingsgenrer som fx book-talks, bogcaféer, læsekredse og bibliotekaranbefalinger m.fl. (Grøn, 2010). Her udføres formidlingen i stigende grad med fokus på den individuelle læseoplevelse, som hermed bliver omdrejningspunktet for den kommunikation om litteraturen, formidlingen udgør.

I denne artikel vil vi sætte fokus på forholdet mellem læsning og formidling, eller mere præcist: mellem læseoplevelsen som psykologisk begivenhed og formidlingen af læseoplevelsen som sproglig, reflektiv begivenhed. Spørgsmålet er hvordan vi kan definere en læseoplevelse - hvad sker der når vi læser, og hvilke spor efterlader læsningen hos læseren? Og hvis der grundlæggende er tale om en subjektiv og indadrettet aktivitet, hvordan kan man så overhovedet formidle den? Disse to spørgsmål udgør erkendelsesinteressen for denne artikel.

Artiklen vil undersøge fænomenet læseoplevelse fra både et teoretisk og et empirisk perspektiv. I den *teoretiske forståelse* har vi i forlængelse af ovennævnte spørgsmål valgt først at sætte fokus på selve oplevelsesbegrebet for siden at se nærmere på, hvad der sker i mødet mellem læser og tekst. Først vil vi give en æstetisk-erfaringsfilosofisk definition af læseoplevelsen som en oplevelse af særlig, æstetisk karakter, der ikke er begrænset til det oplevende moment,

men også inkluderer det eftertryk, eller erfaringsspor, oplevelsen sætter i læseren. Herefter vil vi belyse læseprocessen som mental aktivitet ud fra et recepti-onsteoretisk syn på læsningen som en emotionel og kognitiv meningsdannelsesproces, der udspiller sig i det dialektiske møde mellem tekst og læser (Balling, 2008).

Artiklens teoretiske udgangspunkt vil herefter blive relateret til og udfordret af en *empirisk* forståelse af fænomenet læseoplevelser, funderet på analyser af en række kvalitative interviews med voksne læsere. Den empiriske analyse vil sætte fokus på hvordan læserne italesætter deres litterære oplevelser og herved tematisere artiklens andet hovedspørgsmål om forholdet mellem oplevelse og formidling. Dette forhold rummer en række udfordringer, som afslutningsvis vil blive diskuteret i relation til *book talks* og *læsekredse* som eksempler på to aktuelt populære formidlingsformer, hvor sprogliggørelsen af den personlige læseoplevelse er i centrum.

Oplevelsesbegrebet

Oplevelse var et nøglebegreb i den tyske romantik, hvor "Erlebnis" blev anvendt og dyrket som modreaktion på oplysningstidens fornuftsdyrkelse (Stigel, 2007; Jantzen, 2007). I modsætning til oplysningsidealeets rationalistiske og analytiske tilgang til verden knyttede oplevelsen an til et mere helhedsorienteret syn på verden som forbundet med en subjektiv selverkendelse (Jantzen, 2007). Oplevelse henviser i denne romantiske forståelse til en emotionel og sanselig subjektiv hændelse, som knytter an til noget autentisk og betydningsfuldt, der peger ud over hverdagen og den enkeltes liv.

Begrebet Erlebnis' dialektiske modstykke er "Erfahrung" (erfaring). Mens begrebet oplevelse på engelsk og fransk (Experience) både rummer betydningen: 1) en hændelse, som knyttes til hændelsesøjeblikket (oplevelse) og 2) en ophobning af viden og kompetencer, som en konsekvens af deltagelse i hændelser (erfaring) (Jantzen, 2007), så rummer det danske og tyske begreb ikke denne dobbelthed. I og med begrebet oplevelse i den tyske og danske tradition udvikles som et modstykke til oplysningstidens rationalismetanke, adskilles følelser og fornuft i et begrebspar frem for at forenes i ét begreb, som tilfældet er på engelsk og fransk.

Det oplevelsesbegreb, som udgik fra romantikken, adskilte således følelse og fornuft, oplevelse og erfaring. Konsekvensen af denne dualisme blev, at oplevelsen blev tildelt rollen som en rent umiddelbar sansoplevelse, bundet til det oplevende øjeblik. Flere retninger inden for den moderne filosofi, herunder hermeneutikken, fænomenologien og dekonstruktionen, har dog udfordret denne skarpe dualisme (Tomlin, 2008), hvilket har sat sig afgørende spor i den moderne forståelse af oplevelsesbegrebet. Således fremhæver den tyske filosof Hans-Georg Gadamer i sit hovedværk *Wahrheit und Methode* om oplevelsen: "Noget bliver en oplevelse, såfremt det ikke blot opleves, men i kraft af at være oplevet får et særligt eftertryk, der giver det varig betydning." (Gadamer, 2004, p. 63). Gadamer peger her på, at begrebet oplevelse indeholder såvel oplevelsen som dens resultat. Oplevelser er således ikke blot knyttet til det flygtige og det umiddelbare, men rummer parallelt det 'eftertryk', som danner blivende betydning i erindringen.

Dualismen mellem Erlebnins og Erfahrung kan altså overvindes. Lektor i Kommunikation Jørgen Stigel taler om en *oplevelsens dialektik*, hvor såvel den menneskelige sansning som den menneskelige fornuft bringes i dialektisk samklang gennem en æstetisk tilgang til verden. Brugen af begrebet dialektik henviser til den dobbelte rolle, som en æstetisk oplevelse spiller for subjektet: på den ene side 'mister' subjektet sig selv gennem en fortabende indlevelse i en fiktiv verden. På den anden side skaber oplevelsen en mulighed for selvrealisering, i og med oplevelser peger ud over hverdagen, og tillader subjektet at udleve sider af sig selv (Stigel, 2007). Men der er tale om en fortabelse under kontrollerede vilkår, eller en 'laden som om', hvor mennesket kan udsætte sig selv for alskens følelser og derigennem opleve og udleve sider af sig selv, men i en afsikret kontekst. Stigel skriver: "Oplevelser i form af "Erlebnis" er dermed en dialektisk konsekvens af, at der findes et modstykke i et mere rationel konciperet "Erfahrung", som er akkumulationen og den bearbejdede sammenfatning af Erlebnis." (Stigel, 2007, p. 125). Den dialektiske samklang, som rummes i oplevelsesbegrebet, kan ledes tilbage til Baumgarten og den moderne æstetiksbegyndelse (Raffnsøe, 1996). Baumgartens formulering af æstetikken som videnskaben om den sanselige erkendelse betragter ikke den sanselige erkendelse som modsætning til en videnskabelig - logisk erkendelse, men ser de to erkendelsesmåder som to

forskellige dimensioner af den menneskelige erkendelse, der supplerer hinanden (Balling, 2009).

Opsummerende kan man sige, at oplevelse er et vidtfavnende begreb, som psykologisk implicerer både emotionelle og kognitive, sanselige og refleksive processer, og tidligt favner både 'oplevelse' og 'erfaring': både den umiddelbare begivenhed og den refleksion og det spor, som oplevelsen efterlader i subjektet i form af en erfaring.

Læsning og meningsdannelse

Forståelsen af læseoplevelsen som et resultat af et møde mellem en tekst og en læser knytter som nævnt an til en receptionsteoretisk forståelse. Receptionsteorien undersøger den fortolkningsproces og meningsdannelse, som udspiller sig i interaktionen mellem en tekst og en læser (Balling, 2008). Læseoplevelsen er afhængig af en given tekst, men også af læseren og den særlige kontekst, som læseren befinder sig i, i læseøjeblikket. Hermed menes både læserens personlige livsfase og livssituation, og det samfund og de sociale sammenhænge, hvori læseren indgår. Læseoplevelsen kan således forstås som en proces, der mere eller mindre bevidst påvirkes af sine kulturelle, psykologiske, historiske etc. rammer. I denne artikel vil vi trække på den tjekiske teoretiker Jan Mukařovský og hans begreber om intentionalitet og ikke-intentionalitet i vores forståelse af denne meningsdannelsesproces (Mukařovský, 1977).

Mukařovskýs begrebspar bygger på den antagelse, at alle menneskeskabte fænomener er skabt ud fra en intention, hvilket også har betydning for vores perception af dem. Det gælder eksempelvis redskaber, som perciperes ud fra deres praktiske brugsintention, men det gælder også kunstværker, herunder litterære værker. Et kunstværk er imidlertid ikke blot en ting, det er også et autonomt tegn uden relation til virkeligheden, uden referent. Det betyder ikke, at værket kun refererer til sig selv, men at alle værkets referencer i sig selv kun er potentielle. For at realiseres skal de passere igennem modtageren og brydes gennem de mange facetter, som findes i modtagerens bevidsthed. Læsningen forløber således som en interaktion mellem værk og læser, hvor værkets potentielle referencer aktiveres afhængigt af modtageren, mens modtagerens virkelighed også påvirkes i mødet med værket.

Intentionaliteten i et værk er den kraft, der søger at binde værkets semantiske dele og komponenter sammen til en enhed, som giver mening. Det er ikke kunstneren, men modtageren som (bevidst eller ubevidst) beslutter, hvilke komponenter i værket han eller hun vil gøre til fundamentet i den semantiske enhed. Modtageren har derfor en stor frihed i meningsdannelsen, men intentionalitetens binding til værkets komponenter betyder samtidig, at ikke alle tolkninger er mulige, idet værkets indre organisering er med til at styre den meningsdannende proces.

Alt i værket, som gør modstand i denne proces, dvs. det der 'stritter' i forhold til at skabe semantisk enhed, opleves af modtageren som ikke-intentionalitet. Derved er *ikke-intentionaliteten* det, der kan tirre modtageren ved at modarbejde bestræbelsen på at skabe mening og som fordrer, at modtageren trækker på egne oplevelser, erfaringer og følelser:

"Only unintentionality is capable of making the work as mysterious for the perceiver as is a mysterious object, the purpose of which we do not know; only unintentionality is able to exasperate the perceiver's activity by its resistance to semantic unification; only unintentionality, which paves the way to the most varied associations in its unregulated nature, can set into motion the perceiver's entire existential experience, all the conscious and subconscious tendencies of his personality, upon his contact with the work". (Mukařovský, 1977, p. 121f.).

Receptionsprocessen er ifølge Mukařovský en evig bevægelse mellem disse to poler, da intentionaliteten og ikke-intentionaliteten begge er uomgængelige elementer i modtagelsen af et værk, og relationen mellem dem er dialektisk og skaber hhv. nydelse og mishag.¹ På den ene side skaber læseren mening og sammenhæng, og etableringen af denne sammenhæng skaber en følelse af nydelse. På den anden side oplever læseren brud i receptionsprocessen, elementer som udfordrer forståelsen og kræver, at læseren må arbejde mere med at etablere mening og sammenhæng. Denne ikke-intenderede del af receptionsprocessen beskrives hos Mukařovský på den ene side med ord som mishag (displeasure), modstand (resistance) og sågar krænkelse (violation). Man kan derfor få indtryk af at receptionsprocessen er en kamp, der udkæmpes kontinuerligt under læsningen. Samtidig pointerer Mukařovský dog, at det, der sætter sig

spor, det, som gør varigt indtryk på modtageren, er de ikke-intenderede elementer:

"On the other hand, since a semantically unregulated thing (which the work is because of its unintentionality) acquires the capacity to attract to itself the most varied images and feelings, which need not to have anything in common with its own semantic charge, the work thus becomes capable of being closely connected to the entirely personal experiences, images, and feelings of any perceiver – capable of affecting not only his conscious mental life but even of setting into motion forces which govern his subconscious". (Mukařovský, 1977, p. 106-107).

Citatet viser, at ikke-intentionaliteten er en meget afgørende del af læseprocessen i forhold til læseoplevelsens karakter af erkendelsesproces. Læseprocessen er således noget, der på den ene side gør os opmærksomme på værket som fiktion, som kunstværk, som sproglig konstruktion. På den anden side åbner læsningen, ja sågar kræver den, at vi forstår værket i relation til vores egen virkelighed.

Ved at sammenholde den æstetikfilosofiske forståelse af oplevelsesbegrebet med Mukařovskýs receptionsteori, kan vi forstå læseoplevelsen som et kompleks og mangefacetteret fænomen, der potentielt rummer mulighed for bevidsthedsudvidelse og erkendelse hos læseren. Læseoplevelsen er ikke alene "Erlebnis" forstået som en før-refleksiv fænomenologisk oplevelse, men også en meningsdannelsesproces, som kun kan finde sted ved hjælp af subjektets indre følelsesliv og erfaringsbank. Og i og med vi trækker på egne erfaringer og aktiverer vores indre følelsesliv i forsøget på at skabe sammenhæng, vil oplevelsen sætte spor i form af erfaring. Men hvordan manifesterer læseoplevelsen sig i en empirisk kontekst? Dette vil vi diskutere i det følgende afsnit.

Læserne og den gode læseoplevelse

Den teoretiske forståelse af læseoplevelser vil i det følgende blive suppleret af en empirisk forståelse baseret på en række kvalitative interviews foretaget i 2008 blandt voksne læsere². Den empiriske undersøgelse kredser om to hovedspørgsmål: hvad kendetegner læseoplevelsen ifølge informanterne og hvordan italesættes læseoplevelsen? Undersøgelsens fokus på italesættelse havde betydning for valg af informan-

ter. Læsning er en individuel beskæftigelse, både qua at man læser indenad, men også derved, at den meningsdannelse som pågår undervejs i læsningen som nævnt er præget af den individuelle læser og dennes baggrund, erfaring, stemning etc.. Mange læseoplevelser bliver sjældent italesat og viderefornet til andre, men lejrer sig i læseren som en tavs subjektiv erfaring. At iværksætte en interviewsituation, hvor italesættelsen er i centrum, kan derfor fremstå som en både ny og muligvis uvant situation for læseren. Informanterne i den følgende undersøgelse blev derfor fundet blandt læsere, som kunne formodes at have en vis evne til og erfaring med at reflektere over og kommunikere om egen læsning.

Informanterne bestod af to grupper, hhv. medlemmer af en læsekreds på Frederiksberg og en gruppe studerende fra Danmarks Biblioteksskole (nu Det Informationsvidenskabelige Akademi). Mens læsekredsmedlemmer er vant til at italesætte deres læseoplevelser, må studerende formodes at være trænet i refleksion og verbalisering af refleksioner og meningsprocesser.

Der blev både foretaget gruppeinterviews og enkeltinterviews med de to grupper. Læsekredsen bestod af otte kvinder mellem 59 og 68 år. Kvinderne var alle bosiddende på Frederiksberg og havde alle forladt arbejdsmarkedet. Til gruppeinterviewet var syv af de otte medlemmer tilstede. Ud af de syv kvinder indvilligede tre i at stille op til individuelle interviews. De studerende fra IVA/Danmarks Biblioteksskole bestod af fire kvinder og fire mænd mellem 27 og 44 år. Ud af de ti personer, som meldte sig, mødte otte op til gruppeinterviewet. Ud af de otte fremmødte blev tre mandlige informanter valgt ud til enkeltinterviews. Formålet med at vælge de mandlige informanter til enkeltinterviews var at opnå så stor kønsbredning i materialet som muligt. Kønsaspektet vil dog ikke være et tema i denne artikel.

Analysen af de transskriberede interviews er sket vha. en tekstnær læsning med det formål at indkredse, hvordan informanterne italesætter deres læseoplevelser. Dette menes både i betydningen: *hvad* siger de? og også i betydningen: *hvordan* siger de det? Ligeledes har analysen haft til formål at søge sammenhænge og mønstre på tværs af de forskellige informanter, men også på tværs af den enkelte informants udsagn.

Det overordnede resultat af analysen er, at læsning og læseoplevelser italesættes i mange forskellige retninger og på forskellige måder. Ikke desto mindre er der nogle overordnede tendenser, som i større eller mindre grad går igen hos informanterne. Den gode læseoplevelse handler om:

- At få viden om verden og sig selv
- At opleve genkendelse og identifikation
- At blive følelsesmæssigt involveret
- At glemme tid og sted
- At bogen er godt skrevet
- At læsningen er billeddannende (Balling, 2009)

Dette undersøgelsesresultat er ikke i sig selv overraskende, men bekræfter hvad andre undersøgelser tidligere har vist (fx Hansson, 1989; Toyne & Usherwood, 2001, Ross et al., 2006). Det interessante er snarere at dykke ned i *hvordan* informanterne taler om deres læseoplevelser.

"Altså, jeg vil sige, at det er afslapning, på en eller anden måde. Flugt vil jeg ikke sige det er, måske hellere en rejse, altså en virkelighedsrejse, en rejse ind i en anden virkelighed. Og igennem den her rejse kan man måske få indsigt i noget eller i sig selv, se noget genkendeligt, så man bedre kan arbejde det." (M, 34, E)³.

Citatet peger på læsningens dobbeltrolle som noget, der på den ene side er afslappende og underholdende og på den anden side er videns- og erfaringsskabende. Denne læsningens dobbeltrolle kan genfindes i andre ytringer:

"Det er ro og harmoni og en oplevelse af at man kan lære noget og måske kan opleve, at nååå ... tænker de også sådan? Det er en god læseoplevelse." (K, 66, E).

Læseoplevelsen er således både karakteriseret ved den stemning og de følelser, som læsningen fremkalder i læseren *under* læsningen og den viden eller indsigt om menneskelige relationer eller andre epoker og kulturer, som bliver hos læseren *efter* endt læsning. Sammenholdt med den teoretiske forståelse kan man sige at læseoplevelsen i informanternes ytringer både rummer *Erlebnis* og *Erfahrung*.

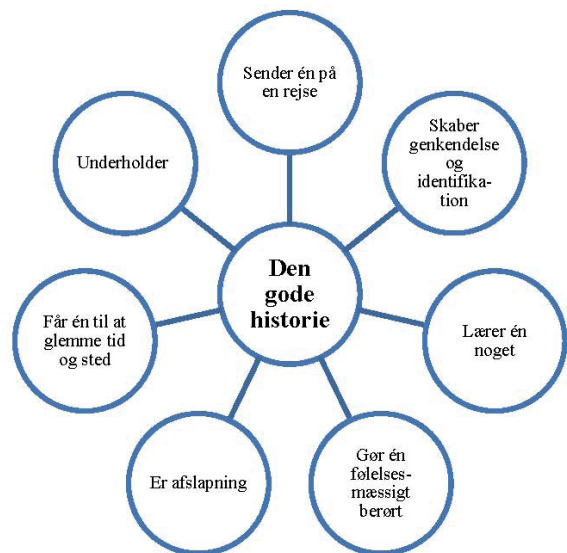
Men den gode læseoplevelse handler ikke alene om hvad der sker i læseren, men også om læserens oplevelse af bogen som æstetisk og litterært objekt:

"Jeg tror nok, at den vigtigste ting for mig er, at det sprogligt er godt. Og jeg tror, det er derfor, jeg mener, at der faktisk er gode og dårlige forfattere, at der simpelthen er nogle forfattere, der kan stave ordentligt, bruge en syntaks, bruge en metafor. Men det skal ikke kun være håndværk, det skal også gå ud over håndværket, så bliver det en god forfatter." (M, 42, G).

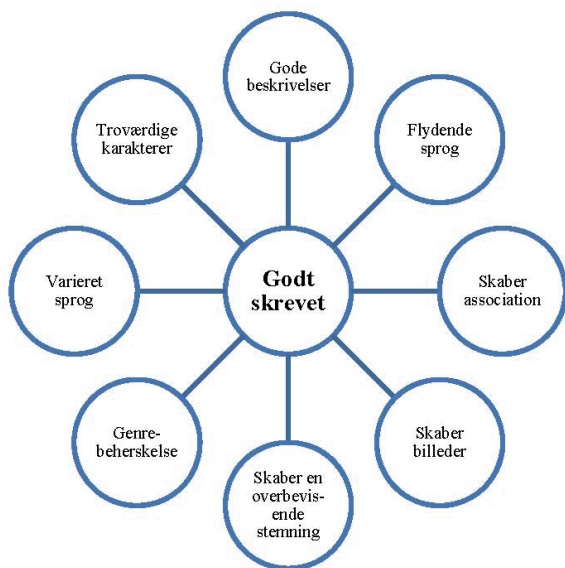
At bogen er godt skrevet har betydning for læseoplevelsen og for læserens indlevelse i historien:

"Det er et tegn på, at det er godt skrevet, hvis man kan leve sig så meget ind i personerne, at man kan føle hvad de føler, at man kan gøre det til sine egne følelser. Det er igen det med identifikation, ikke?" (M, 34, E).

På baggrund af førnævnte analyse, kan informanternes ytringer sammenfattes omkring to overordnede egenskaber ved den gode læseoplevelse, nemlig den *gode historie* som er *godt skrevet*. Nedenfor er disse egenskaber visualiseret respektivt gennem to figurer. Trods denne adskillelse er egenskaberne uløseligt forbundet i læsernes ytringer. Figuren antyder desuden et fuldstændigt symmetrisk forhold mellem de forskellige egenskaber, hvilket ikke nødvendigvis er tilfældet. Figuren skal derfor opfattes som en måde at samordne de forskellige ytringer, der er fremkommet i interviewsituationen:



Figur 1. Egenskaber ved læseoplevelsen – Den gode historie (Balling, 2009, p. 133)



Figur 2. Egenskaber ved læseoplevelsen – At det er godt skrevet (Balling, 2009, p. 134)

Udover læseoplevelsens under og efter er der et tredje tidsligt aspekt ved læseoplevelsen, som man kan kalde læseoplevelsens *før* og som handler om læserens forventninger til læsningen. Forventninger og motivation er et væsentlig aspekt ved læsningen, som kan have betydning for modtagelsen og dermed oplevelsen. Adspurgt om hvilke forventninger informanterne har til en god bog, svarer de:

"Der skal ske noget, og det skal skrives i et sprog, jeg kan li' at læse. (...) Hvis det er alt for stærk socialrealisme og de også bruger det værste sprog, så gider jeg ikke. Der er ikke noget at hente. Jeg skal helst have noget at leve videre på." (K, 68, E).

"Det er vel der hvor man bliver udfordret selv, på et eller andet plan. For hvis man ikke bliver det, får man ikke læst bogen. Så går man i stå eller synes det er dårligt skrevet. Det skal ramme noget i en selv, det skal ramme noget personligt. Og det skal også ramme ens følelsesregister i en bred grad, vel?" (K, 40, G)

De fleste informanter finder den gode læseoplevelse i foreningen af erkendelse og genkendelse (Kristensen, 1970); hvor teksten giver indblik i alternative virkelighedsopfattelser og livsvilkår, men også kan virke bekræftende ved at reflektere læserens egen livserfaringer og - situation:

"Ja, det var en usædvanlig historie, men fortalt med stor kærlighed, synes jeg. Og... ja, det skæve i den, som jeg godt kan lide, fordi sådan har mit eget liv også været." (K, 68, E)

Ovenstående citater peger dels på, hvilke forventninger læseren kan have til en læseoplevelse, dels peger de på elementer, som kan forhindre eller hæmme den gode læseoplevelse. I mange tilfælde vil læseoplevelsen blive hæmmet af de samme to overordnede egenskaber, som er fremhævet i ovenstående figurer: *sproget* og *historien*. Generelt kan man sige, at den gode læseoplevelse handler om, at læseren er i stand til at trænge ind i historien, er i stand til at opbygge og opretholde det fiktive rum som fortællingen udgør og er i stand til at indleve sig i historien i en grad og på et niveau, som passer læseren og læsesituationen.

"Jeg tror det er noget med at der er en eller anden ro i det og det er en eller anden måde at.....gi' sig hen på. Det er sgu så roligt at læse en bog." (M, 27, E)

"Det er den her bløde svævende fornemmelse af at være i en god historie, noget man kan forestille sig rumligt. Det sætter fantasien i gang, ikke? Det sætter min billedskabende evne i gang." (M, 42, E)

Informanterne beskriver her den nydelse, der er forbundet med at skabe mening og sammenhæng i historien. Med Mukafovskýs begreb er der her tale om intentionaltitet. Ikke-intentionaltiteten viser sig, når noget 'stritter' og bryder roen, eksempelvis i mødet med sproget eller i tematikken:

"Hvorfor i alverden blev han ved med at være så negativ og hvorfor i alverden blev hun ved med at være så stejl? Hvorfor havde hun det så skidt? Og hvorfor kunne de ikke mødes? Den var for negativ for mig på en eller anden måde." (K, 66, E)

"Det var den ene metafor bygget oven på den næste metafor bygget oven på den næste metafor. Og i reel tid gik han måske gennem en have og det fylder 8-10 sider. Og jeg synes ikke, jeg bare er en der skal have handling, men det blev altså for meget." (M, 27, E9).

Oplevelsen af manglende sammenhæng eller af elementer som læseren ikke kan forlig sig med, kan ende med at læseren lægger bogen fra sig. Men ikke-

intentionaliteten kan også være en udfordring, som overvindes sådan som Mukařovský beskriver det:

"Det samme, da jeg startede på Harry Potter. Jeg måtte starte på den tre gange, for jeg syntes simpelthen, det var så åndssvagt. Med muggler og underlige ugler. Jeg tænkte, det kan simpelthen ikke passe, det her. Så havde jeg to kollegaer, som sagde: Nu læser du den bog! Og jeg tror, der gik et halvt år, før jeg kom i gang med den, fordi der var de typer, og fordi det var noget vrøvl, det der stod - inde i min hjerne. Og så virker det bare ikke, jo. Men så knækkede det jo alligevel på et tidspunkt, og det kan jeg så ikke helt forstå, men det er jo det, der er det interessante ved, at man fortsætter med at læse de der bøger, hvor man tænker: hvad fanden er det her for noget, ikke?"(K, 40, G)

Analysen af det empiriske materiale bekræfter i store træk den teoretiske forståelse af læseoplevelsen. Læseoplevelsen rummer både *Erlebnis* og *Erfahrung*, ligesom både nydelsen ved intentionelitet og modstanden - og udbyttet - ved ikke-intentionelitet kan erfares i informanternes ytringer. Det empiriske materiale viser yderligere, at læseoplevelsen kan forstås som et tidsligt facetteret fænomen, der både rummer et *før* (forventninger), et *nu* ('oplevelsen': de følelser, tanker og stemninger der opstår under læsningen) samt et *efter* (det spor, eller erfaring, læsningen efterlader hos læseren). Her er det et gennemgående træk, at læserne ikke beskriver oplevelsen og erfaringen som adskilte fænomener, men som to sider af samme mønt, idet selve oplevelsen ved læsningen og resultatet af læsningen smelter sammen i informanternes ytringer.

Italesættelsens problem

Det væsentlige ved det empiriske materiale i relation til formidling er imidlertid måden, hvorpå læseoplevelsen opleves og italesættes af informanterne. Her peger interviewstudiet, i tråd med andre empiriske undersøgelser, på læseoplevelsen som et fysisk og mentalt fænomen, der kun vanskeligt lader sig verbalisere præcist (Balling, 2009; Escarpit, 1991; Berntsen & Folke Larsen, 1993). Selv læsere med høj grad af refleksive evner udtrykker således vanskeligheder ved sprogligt at trænge ind i læseoplevelsen. Det gælder også undersøgelsens informanter, som kommer omkring udfordringen ved sprogligt at mode-

rere ved hjælp af ord som "altså", "på en eller anden måde" og "måske":

"Altså, hvad historien gør ved mig? Det er et godt spørgsmål, altså....(lang pause). På en eller anden måde kan man sige at med en god krimi, der skal jeg bare føle mig underholdt. Det er en følelse af at tiden går godt sammen med de personer som jeg begiver mig på en tur med." (M, 27, E)

"Naaa, det er svært. Man skal næsten læse det for at vide det. Men det er igen den kombination af at denne her forestillingsevne bliver stimuleret nok.....hmmmm jeg synes det er svært at sige hvordan en person i en bog ikke er beskrevet troværdigt. Og måske endnu sværere i fantasygenren." (M, 34, E)

Meget tyder således på, at læseoplevelsen er vanskelig at verbalisere, også for undersøgelsens litterært kompetente informanter (Balling, 2009). Det kan der peges på flere grunde til. En væsentlig grund er sprogets egenskab som *polyfunktionelt*: Sprog findes og anvendes i alle livets områder, og ord og tegn rummer en mangfoldighed af betydninger alt efter sammensætning, funktion, kontekst og modtager. Sprogets tegn finder ikke deres betydning gennem stabile, objektive referencer til universelle fænomener, men tillægges forskellige betydninger afhængigt af sprogdeltagernes meningshorisont og de funktionelle kontekster og genrer, hvori de sættes 'i spil':

"Udtrykt metaforisk er sproget ikke et redskab lavet med en bestemt anvendelse for øje, som f.eks. en hammer, men er snarere et instrument der kan bruges til at 'spille' hyggesnak, huskesedler, lærebøger, børnerim, madopskrifter, salmer, lovsamlinger, romaner – og så videre og så videre og så videre." (Gammelgaard, 2003, p. 31)

At sproget rummer en mangfoldighed af betydninger har ligeledes betydning for tolkningen af italesættelsen, som den vil finde sted i et kollektivt sprogbrug, hvor forskellige læsere muligvis vil tillægge forskellig betydning til samme ord. (Escarpit, 1991, p. 6ff).

En anden grund til at læseoplevelsen er vanskelig at verbalisere skyldes, at læseoplevelsen ikke kun er et sprogligt, men også et fænomenologisk og psykologisk fænomen, som ud over kognitive, rationelt konciperede erfaringer rummer sanselige og ubevidste

betydningslag⁴. Dette forhold stiller ifølge litteraturforsker Jørgen Dines Johansen store krav til sproget:

"(...) pointen er at sproget må strækkes vidt og bruges innovativt for at formidle sanssemæssige oplevelser." (Johansen, 2007, p. 188)

Hvad betyder dette for formidlingen af læseoplevelser? Vi vil i følgende afsnit relatere dette spørgsmål til to væsensforskellige formidlingsformer, der begge sætter den personlige læseoplevelse i centrum og skaber en ramme for at læseoplevelsen sprogligt kan udfoldes og deles, nemlig book talks og læsekredse.

Læseoplevelse og formidling – to eksempler

Book talks er i disse år genstand for en stærk stigende interesse fra både formidlere og brugeres side (Grøn, 2010). Book talks er arrangementer, hvor en eller flere bibliotekarer præsenterer et udvalg af bøger over for en gruppe lånere med henblik på at inspirere dem til at låne og læse de præsenterede bøger. Book talks har med sin blanding af oplysning og anbefaling rødder i en lang bibliotekarisk formidlingstradition i bl.a. referenceinterviewet (Saricks & Brown, 1997), men formatet er samtidig under forandring i disse år, hvor der afprøves og udvikles nye variationer med henblik på at styrke oplevelsesdimensionen. Det sker for det første ved at supplere bogpræsentationerne med mad, vin, musik og andre sansestimuli, og dermed øge eventens oplevelsesværdi. For andet gennem en 'personliggørelse', hvor book talkens form og indhold, både udvalget af bøger og præsentationsformen, i stigende grad forankres i formidlerens egen personlige positive læseoplevelser⁵. I interviews med bibliotekarer om deres syn på litteraturformidling, dukker udsagn som nedenstående op når talen falder på book-talks:

"De (biblioteksbrugere) synes det er spændende at høre om, for det vi gør er jo ikke at give et resume af en bog og sige at den har fået gode anmeldelser, men vi har en personlig formidling, vi har læst den her bog og vi vil gerne fortælle, at vi synes det er en god bog som man får det og det ud af. Det kan de godt lide. Vi tager ligesom vores professionelle maske af og siger, at selv om vi er bibliotekarer, så er vi læsere ligesom jer, så vi kan godt give jer en personlig oplevelse af en bog." (Bibliotekar i Balling & Kann-Christensen, forthcoming).

Det er således bibliotekarens begejstring, der tjener som den primære inspiration for andre læsere, hvilket må vurderes som et konstruktivt udgangspunkt, hvis man antager, at en begejstret læser også er en begejstret formidler af en given bog. Samtidig må man huske på, at bibliotekarens formidling af bøger efter eget valg til en book talk ikke er formidling af læseoplevelser, men af én bestemt læseoplevelse, nemlig bibliotekarens. Da book talks yderligere i udgangspunktet er monologisk, etableres der ikke en ramme hvor oversættelsen fra subjektiv oplevelse til sprogligt udtryk kan gøres til en kollektiv forståelsesproces. Et forhold, som forstærkes af at der typisk er tale om formidling af en for tilhørerne ukendt tekst. Valget af bøger er derfor oftest forankret i formidlerens egen litterære præferencer:

"Jeg har valgt at tage min egen top 5 eller top 3, dem jeg bedst kan li'. Og det er bare SÅ dejligt at se folk nærmest slås om dem." (Litteraturformidler i Balling & Kann-Christensen, forthcoming)

Alle disse forhold har betydning for hvad og hvordan læseoplevelsen kan formidles. At formidlingen består i en mundtlig gengivelse af en personlig læseoplevelse af en for tilhørerne (typisk) ukendt tekst er netop begrænsningen ved denne formidlingsform. For at sikre tilhørernes forståelse og mulige indlevelse kan formidleren derfor kun i et vist omfang trække på egen læseoplevelse, og må italesætte denne vha. mere almene, neutrale begreber, som typisk knyttes til kendetegn ved læseoplevelsen. Book talkens styrke ligger derfor primært i læseoplevelsens 'før': den egner sig bedre til at skabe forventninger om læseoplevelser end til at kommunikere og dele disse oplevelser. Som den empiriske analyse viser, er læseoplevelsen i høj grad afhængig af læsernes oplevelse af bogens sprog og stil, og formidlingen kan derfor søge at videregive dette gennem oplæsning af (dele af) bogen. Derved åbnes der for at tilhørerne kan gøre deres egne erfaringer med teksten som et supplement til formidlerens italesatte læseoplevelse.

En oplæsning vil dog også altid være et udtryk for oplæserens fortolkning, ligesom den forskyder formidlingen fra at være en sprogliggørelse af personlige litterære oplevelser (formidling – af – oplevelse), til at være en litterær oplevelse i sig selv (formidling – som – oplevelse). Det er ikke vores påstand, at book talks ikke kan formidle personlige læseoplevelser. Kun at dette realistisk set alene kan ske i et be-

grænset omfang, og at det eksplicitte udgangspunkt i bibliotekarens personlige læseoplevelser i lige så høj grad bør ses som en retorisk positionering, der etablerer en personlig, frem for institutionel, relation mellem bibliotekar og brugere som ligeværdige læsende individer.

Læsekredse (eller *læseklubber*), hvor læsere mødes og diskuterer deres oplevelser med den samme bog (Long, 2003; Lund, 2006)⁶ er et andet eksempel på en personlig oplevelsesorienteret formidlingsform, som aktuelt nyder stor popularitet (Lund 2006). Hvor book talks har karakter af en personaliseret ekspertmonolog, er læsekredsen et socialt forum for dialog mellem amatør-læsere, der finder sted på baggrund af en for alle deltagere kendt tekst. Læsekredsen udgør derfor ikke en præsentation, men en samtale om litteratur, der inviterer til at uddybende spørgsmål, kommentarer og alternative læsninger kan komme i spil. Som i book-talks finder der en italesættelse sted af den personlige læseoplevelse, men i læsekredsen er oplevelsen til forhandling og under udvikling i kraft af det dialogiske element. Gennem samtale kan læserne, ved at høre andre perspektiver og forståelser, hjælpe hinanden med verbaliseringsprocessen og med at få præciseret deres forståelse og oplevelse af bogen, hvilket følgende uddrag fra gruppeinterviewet med læsekredsen viser:

"K1: Jamen, jeg har læst en [bog] af hende og det siger mig in-gen-ting. Og det er sproget.

K2: Det er vel også kun det gode sprog, som kan formidle et interessant indhold. Jeg tænker på Johannes V. Jensen, som jeg holder meget af. Og da kan man jo godt slå op på en side og læse med stor fryd, fordi det er sådan et fantastisk sprog han har. Altså, man kan ikke formidle noget i et fladt sprog. Der står jo ingenting!

K1: Du forklarer det rigtigt. Det er sådan det er." (Balling, 2009)

Den amerikanske forsker Elizabeth Long siger om dialogen i læsekredse:

"In the same fashion, participants in book groups create conversation that begins with a book each woman has read but moves beyond the book to include the personal connections and meanings each has found in the book, and the new connections with the book, with inner experience, and with the perspectives of the other participants that

emerge within the discussion. At its best, this kind of discussion is profoundly transformative." (Long, 2003, p. 144)

Dialogen, som den udspiller sig i en læsekreds, kan ses som en hjælp til at oversætte en fænomenologisk, psykologisk oplevelse til en sproglig bevidstgørelse af samme oplevelse. Eller rettere: frem for en oversættelse af en given erfaring kan dialogen medlemmerne imellem anskues som en sproglig forhandling om mening: Meningen med teksten, med læseoplevelsen, og – frem for alt – med de begreber, man vælger til at beskrive disse to fænomener. I læsekredsens retrospektive dialoger bliver det desuden muligt at inddrage 'erfahrung', oplevelsens 'efter', hvor læseoplevelsen bliver skabt sprogligt i et samspil med såvel andre læsere som mellem erlebnis og erfahrung.

Konklusion

Forholdet mellem læseoplevelsen som psykologisk begivenhed og formidlingen som sproglig begivenhed har været emnet for denne artikel, som har taget udgangspunkt i to hovedspørgsmål: Hvad definerer en læseoplevelse og hvordan lader den sig formidle sprogligt? På baggrund af dels et erfaringsfilosofisk og receptionsteoretisk perspektiv på læseoplevelsen, dels et interviewstudie af skønlitterære læsere kunne læseoplevelsen defineres som en kompleks kognitiv, emotionel og fysisk begivenhed. Interviewpersonernes beskrivelse af den gode læseoplevelse viste endvidere at læsningen fungerer som underholdning og afslapning, men også – og ofte samtidig – som potentielle erkendelsesprocesser, der kan have en transformerende betydning for læseren.

Artiklen peger dog også på at læseoplevelsen er uhyre vanskelig at verbalisere, selv for sprogligt højkompetente læsere. Dette forhold, som både kan tilskrives læseoplevelsens delvist ikke-sproglige karakter og sprogets polyfunktionalitet og kontekstbundethed, udgør en stor udfordring for en formidling, der netop søger at kommunikere læseoplevelsen sprogligt. Artiklens resultater tyder dog også på, at denne italesættelse af læsningen som personlig oplevelse bedst lader sig opnå i en dialogisk form som fx i læsekredse, hvor oversættelsen fra psykologisk oplevelse til sproglig ytring kan tilnærmes i samtalens løbende meningsforhandling. Læsekredsens dialog sætter således potentielt en ramme for ikke blot en

udvidet forståelse af teksten og af verbaliseringen, men også af oplevelsens 'erfahrung', den erfaringsproces, som læsningen har igangsat. Faktisk ser det ud til at samtaler om den personlige læseoplevelse kan lede til mere end det. At diskutere ens læseoplevelse med andre skærper nemlig ikke alene ens forståelse af bogen, men rummer i bedste fald en erkendelsesproces, som går ud over forståelsen af bogen til forståelsen af livet.

Hvad betyder denne konklusion for den oplevelsesorienterede formidlingsdiskurs, som er udbredt på landets biblioteker? På den ene side tyder artiklens resultater på at den oplevelsesorienterede formidling i overvejende grad må ses som formidling-som-oplevelse frem for formidling-af-oplevelse. I mange tilfælde er oplevelsesorienteret litteraturformidling fokuseret på at bibringe læserens en god oplevelse, som de kan tage med hjem, men som ikke nødvendigvis har noget med den personlige læseoplevelse af gøre.

På den anden side afspejler denne tendens en generel forandring af forestillingen om læseoplevelsen, som i stigende grad løftes ud af det private kontemplative rum og over i et institutionelt og kollektivt oplevelsesrum. Her bliver den en del af en bredere 'litterær oplevelse', som ikke alene knytter sig til det personlige og individuelle møde mellem læser og tekst, men udvider fokus til oplevelser *omkring* bogen, i det sociale felt som udgør bogens kontekst og som indbefatter forfatterforedrag, oplæsninger, bogmesser, book talks, litterære performances, m.m. (Collins, 2010; Forsild & Ohlsson, 2009).

Denne udvikling vil af pessimister blive udlagt som en udhulning og tivolisering af læseoplevelsen, der fjerner fokus fra læseoplevelsens fordybende og erkendelsesmæssige potentiale. Optimisterne vil se det som en udvidelse og styrkelse af den personlige oplevelse, hvor læseoplevelsen bliver en del af en bredere oplevelsesdiskurs.

Noter

1. Ifølge Mukařovský er denne proces samtidig historisk betinget, da forskellige elementer i et givet værk vil føles som ikke-intentionelle til forskellige tider og i forskellige grupper. Æstetiske normer ændrer sig, ligesom forskellige grupper i samfundet kan have forskellige æstetiske normer,

der påvirker gruppemedlemmernes opfattelse og modtagelse.

2. Undersøgelsen er foretaget i forbindelse med Ballings ph.d. afhandling (Balling, 2009).
3. Køn, alder, enkelt/gruppeinterview
4. Dette tema behandles mere uddybende i Knut Oterholm og Kjell Ivar Skjerdingstads artikel i herværende nummer
5. Se også Grøn & Balling og Michael Linde Larsens bidrag i herværende nummer for mere om denne udvikling af book-talk formatet.
6. Læsekredsfænomenet er endvidere inden for de seneste ti år blevet udvidet med virtuelle udgaver, hvor læsere 'mødes' på nettet og diskuterer på skrift. Denne form for virtuelle læseklubber, som er mest udbredt i Danmark, kan sammenlignes med weblogs, hvor brugerne ikke nødvendigvis er online samtidigt, men logger på som det passer ind i deres tid og liv (Balling, 2007). I denne artikel er det dog den 'klassiske' fysiske læsekreds, som er i fokus.

Referencer

- Balling, G & Kann-Christensen, N. Using the user. forthcoming .
- Balling, G (2009). *Litterær æstetisk oplevelse. Læsning, læseoplevelser og læseundersøgelser: en diskussion af teoretiske og metodiske tilgange*. (Ph.d. afhandling) København: Danmarks Biblioteksskole.
- Balling, G (2007). *Virtuelle læseklubber - på vej mod bibliotek 2.0*. København: Center for Kulturpolitiske Studier.
- Berntsen, D & Larsen, SF (1993). *Læsningens former*. København: Gyldendal.
- Collins, J (2010). *Bring on the Books for Everybody. How Literary Culture became Popular Culture*. Durham and London: Duke University Press.
- Eggertsen, T, Rasmussen, OH. & Wengel, L (2007). Café-indsats for læsning og læseoplevelser i Aalborg. *Danmarks Biblioteker*, vol. 4, 14-16.

- Escarpit, R (1991). Studies in reading research. I: Kaegbein, Luckham and Stelmarc (ed. On behalf of the IFLA Round Table on Research in Reading), *Studies on Research in Reading and Libraries. Approaches and Results from Several Countries*. München, DE: K.G. Saur
- Forsild, T & Ohlsson, A (2009). Litteraturens offentligheter. I: Forsild, T. & Ohlsson, A. (red.). *Litteraturens offentligheter*, s. 15-29. Lund: Studentlitteratur.
- Gadamer, HG (2004, org. 1960). *Sandhed og metode*. Århus: Systime Academic.
- Gammelgaard, K (2003). *Tekstens mening – en introduktion til Pragerskolen*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Grøn, R (2010). *Oplevelsens rammer. Formidling af skønlitteratur for voksne på danske folkebiblioteker*. (Ph.d. afhandling). Aalborg: Danmarks Biblioteksskole.
- Hansson, G (1989). *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion, Tema Kommunikation*. Linköping, SE: Universitetet i Linköping.
- Jantzen, C (2007). Mellem nydelse og skuffelse. Et neurofysiologisk perspektiv på oplevelser. In: Jantzen & Arendt Rasmussen (red.), *Oplevelsesøkonomi. Vinkler på forbrug*. Ålborg, DK: Aalborg universitetsforlag.
- Johansen, JD (2007). *Litteratur og intersubjektivitet. Tegn, bevidsthed, litteratur*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Kristensen, SM (1970). *Litteratursociologiske essays*. København: Munksgaard.
- Long, E (2003). *Book clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lund, ND (2006). Skønlitterære læsekredse – mellem livsverden, marked og folkebibliotek. I: L. Emerek, C. H. Rasmussen, & D. S. Hansen (eds.). *Folkebiblioteket som forvandringsrum – perspektiver på folkebiblioteket i kultur - og medielandskabet* (s. 105-19). København: Danmarks Biblioteksforening.
- Mukařovský, J (1977). *Structure, Sign, and Function. Selected essays by Jan Mukařovský*. Translated and edited by John Burbank & Peter Steiner, New Haven and London: Yale University Press.
- Raffnsøe, S (1996). *Filosofisk æstetik. Jagten på den svigefulde sandhed*. København, DK: Museum Tusulanums Forlag.
- Ross, CS, McKenchnie L & Rothbauer PM (2006). *Reading Matters. What the Research Reveals about Reading, Libraries, and Community*. Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.
- Saricks, JG & Brown, N (1997). *Reader's Advisory Service in Public Libraries*. (2. rev. udg.) Chicago: American Library Association.
- Stigel, J (2007). Oplevelse og æstetik. I: C. Jantzen & T. A. Rasmussen (eds.). *Oplevelsesøkonomi. Vinkler på forbrug* (s. 115-132). Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Tomlin, A (2008). Introduction. Comtemplating the undefinable. In: Shusterman & Tomlin (ed.), *Aesthetic Experience* (s. 1-15). New York: Routledge Studies in Contemporary Philosophy.
- Toyne, J & Usherwood, B (2001). *Checking the books. The Value and Impact of Public Library Book Reading*. Report of reasearch founded by the Arts and Humanities Research Board, Sheffield: UK: Centre for the Public Library and Information in Society. Department of Information Studies, The University of Sheffield.